

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИМ ПРАЦІВНИКАМ ЩОДО ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

METHODOLOGICAL RECOMMENDATIONS FOR ACADEMIC STAFF CONCERNING FORMING SOCIO-COMMUNICATIVE COMPETENCE OF FUTURE OFFICERS OF THE STATE CRIMINAL AND EXECUTIVE SERVICE OF UKRAINE

У статті висвітлено методичні рекомендації науково-педагогічним працівникам щодо формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів Державної кримінально-виконавчої служби України у процесі професійної підготовки.

Для формування в майбутніх офіцерів кримінально-виконавчої служби соціально-комунікативної компетентності запропоновано дотримуватися системного, діяльнісного, особистісно-орієнтованого, аксіологічного, компетентісного, соціокультурного підходів; ураховувати вимоги загальних (науковості, системності, індивідуального підходу, зв'язку теорії із практикою, наочності, самостійності й активності, професійної спрямованості) та специфічних (андрагогіки, креативності, проблемності, суб'єкт-суб'єктної взаємодії, варіативності) принципів.

Окреслено доцільність структурування змісту дисциплін гуманітарного спрямування з урахуванням особливостей професійної діяльності та соціально-комунікативної взаємодії у пенітенціарній системі, для чого запропоновано звертати увагу на світоглядні аспекти підготовки фахівців пенітенціарної служби, формувати у курсантів належні уявлення про поняття кари, справедливості та людської гідності, про необхідні комунікативні практики та несилові інструменти впливу на засуджених, насамперед через вивчення словесних методів впливу та ненасильницької комунікації. Авторка пропонує використовувати інтерактивні та діалогічно-дискусійні технології навчання для розвитку у курсантів соціально-комунікативних умінь і навичок, моделювати типові ситуації професійної діяльності на засадах проблемності. Для активізації самостійної дослідницької / проектної роботи курсантів під час планових занять і самостійної підготовки передбачено пропонувати їм завдання, що допомагають вчити вирішувати проблеми, пов'язані з міжособистісною взаємодією. Ці завдання повинні бути доступними, ураховувати їхній життєвий досвід і водночас бути досить складними, відрізнятися новизною і мати практичне значення.

Ключові слова: соціально-комунікативна компетентність, офіцер кримінально-виконавчої служби, методичні рекомендації,

моделювання, інтерактивні методи, самостійна робота.

The methodological recommendations for academic staff concerning forming socio-communicative competence of the future officers of the State Criminal and Executive Service of Ukraine in the process of their professional training are highlighted in the article.

In order to form socio-communicative competence of the future officers of the Criminal and Executive Service, it is proposed to follow a systemic, active, personality-oriented, axiological, competency, socio-cultural approaches; to take into account the requirements of general principles (the principle of scientificity, systematization, individual approach, connection between theory and practice, clarity, independence and activity, professional orientation) as well as specific principles (the principle of andragogy, creativity, problem principle, subject-subject interaction, variability).

The expediency of structuring the essence of the humanities taking into account the peculiarities of professional activity and socio-communicative interaction in penitentiary system is outlined. For this purpose, it is suggested to take into account the need of paying attention to the world outlook aspects of training the specialists of penitentiary service, form cadets' appropriate ideas about the concepts of punishment, justice and human dignity, about the necessary communicative practices and non-violent tools to influence convicts, primarily by studying verbal methods of influence and non-violent communication. The author proposes to use interactive and dialogical-discussion learning technologies in order to develop cadets' socio-communicative skills and abilities, to model typical situations of professional activity on the basis of problems. In order to intensify cadets' independent research/project work during the planned classes and self-tuition, it is planned to offer them tasks that help them to learn to solve the problems related to interpersonal interaction. The essence of these tasks should be intelligible, take into account their life experience, but at the same time these tasks should be quite complex, have new idea and practical significance.

Key words: socio-communicative competence, officer of Criminal and Executive Service, methodological recommendations, modeling, interactive methods, self-tuition.

УДК 378:351.74-047.22+316.77]:343(477) (043.3)

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/34-2.12>

Квітка А.С.,

молодший науковий співробітник відділу наукової діяльності та міжнародного співробітництва Академії Державної пенітенціарної служби

Постановка проблеми. Професійна діяльність офіцера кримінально-виконавчої служби відбувається зав умов постійної соціально-комунікативної взаємодії з різними категоріями осіб:

засудженими, їхніми родичами, представниками громадськості. Належний рівень сформованості соціально-комунікативної компетентності необхідний для того, щоб офіцери кримінально-виконавчої

служби могли швидко орієнтуватися в різноманітних ситуаціях професійної комунікації. З огляду на це дослідження проблеми формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів Державної кримінально-виконавчої служби України є важливим завданням педагогічної науки, вирішення якої допоможе підвищити якість їхньої професійної підготовки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Учені сьогодні приділяють значну увагу дослідженню особливостей комунікативного аспекту професійної підготовки майбутніх фахівців. Концептуальні засади підготовки персоналу органів кримінально-виконавчої системи висвітлено у працях В. Аніщенко, В. Розова, В. Синьова, О. Тогочинського, Г. Яворської та ін. Окремі аспекти комунікативної підготовки майбутніх фахівців правоохоронної сфери досліджують Л. Барановська, П. Дамограй, А. Білоножко, С. Гіренко, О. Діденко, І. Саражинська, Ю. Короткова, А. Кудлай, В. Пономаренко, О. Семенов, Л. Насіленко, О. Сидорова, А. Токарська, Л. Франків, Н. Ценко та ін. Безпосередньо питання соціальної та комунікативної підготовки, формування соціальної та комунікативної компетентності майбутніх офіцерів кримінально-виконавчої служби є предметом уваги В. Барковського, О. Дуки й І. Радомського. Проте сьогодні немає комплексного дослідження проблеми формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів ДКВС України, не розроблено методичних рекомендацій щодо формування цієї професійно важливої властивості, в яких було би передбачено вивчення комунікативних практик і несилових інструментів впливу на засуджених.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Важливе значення має належна увага до світоглядних і комунікативних аспектів підготовки фахівців пенітенціарної служби, формування у них належних уявлень про поняття кари, справедливості та людської гідності, про необхідні комунікативні практики та несилові інструменти впливу на засуджених. Сьогодні вимогою часу стала зміна підходів до організації підготовки фахівців для роботи в установах виконання покарань, використання досвіду зарубіжних практик роботи із засудженими, зокрема відмова від використання репресивних методів і надання переваги словесним методам впливу та ненасильницькій комунікації.

Метою статті є висвітлення методичних рекомендацій науково-педагогічним працівникам щодо формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів Державної кримінально-виконавчої служби України у процесі професійної підготовки.

У статті використано загальнонаукові та спеціальні методи теоретико-емпіричного дослідження, насамперед аналіз наукової літератури з про-

блеми формування соціально-комунікативної компетентності, систематизацію матеріалів, логічний та системний підхід.

Виклад основного матеріалу. Результати теоретичного аналізу проблеми формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів Державної кримінально-виконавчої служби України у процесі професійної підготовки та дані експериментальної роботи щодо формування цієї професійно важливої властивості дозволили обґрунтувати окремі методичні рекомендації.

Насамперед з'ясовано, що для формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів кримінально-виконавчої служби слід враховувати вимоги загальнонаукових підходів і принципів. Йдеться про необхідність системного (визначає мету, зміст, методи, форми та засоби педагогічної діяльності), діяльнісного (передбачає необхідність формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів кримінально-виконавчої служби на основі діяльнісної організації навчального процесу), особистісно орієнтованого (допомагає визначити форми та методи роботи формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів ДКВС України з урахуванням їхніх мотиваційно-ціннісних установок, соціальних орієнтацій), аксіологічного (визначає необхідність посиленої уваги до ціннісних орієнтацій майбутніх офіцерів як передумови їхнього відповідального ставлення до своїх службових обов'язків і професійної комунікації), компетентнісного (передбачає необхідність спрямованості освітнього процесу на формування соціально-комунікативної професійної компетентності, зміщення акцентів із накопичення знань, умінь і навичок на формування умінь, навичок і здатностей соціально-комунікативної взаємодії), соціокультурного (окреслює принципи, методи навчання, зорієнтовані на соціокультурний розвиток майбутнього фахівця, формування соціально-комунікативних умінь і навичок, забезпечення психологічно комфортної комунікації) підходів.

Важливо підпорядковувати роботу з формування в майбутніх офіцерів кримінально-виконавчої служби соціально-комунікативної компетентності загальним (науковості, системності, індивідуального підходу, зв'язку теорії із практикою, наочності, самостійності й активності, професійної спрямованості) та специфічним (андрагогіки, креативності, проблемності, суб'єкт-суб'єктної взаємодії, варіативності) принципам.

Для формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів кримінально-виконавчої служби необхідно доповнити та структурувати зміст дисциплін гуманітарного спрямування з урахуванням особливостей професійної діяльності та соціально-комунікативної взаємодії

у пенітенціарній службі. Для цього важливо відібрати матеріал навчальних дисциплін «Українська мова за професійним спрямуванням», «Пенітенціарна педагогіка», «Пенітенціарна психологія», «Професійна етика», «Риторика», «Іноземна мова». Цей матеріал має бути гранично інформативним, доступним для сприйняття аудиторією, передбачати розвиток самоосвітньої діяльності курсантів і використання знань та умінь у їхній практичній діяльності [1, с. 52–53], мати потенціал для створення проблемних ситуацій тощо. Зміст предметної інформації повинен відповідати критеріям оптимуму та послідовності, логіці змісту науки, мав професійно орієнтований характер, враховувати також особливості професійної діяльності фахівців правоохоронної сфери, зв'язки зі спеціальними дисциплінами.

Запропоновано також звертати увагу на світоглядні аспекти підготовки фахівців пенітенціарної служби, формування у курсантів належних уявлень про поняття кари, справедливості та людської гідності, про необхідні комунікативні практики та несилові інструменти впливу на засуджених, насамперед вивчення словесних методів впливу та ненасильницької комунікації. Необхідно доповнити програму навчальної дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням» питаннями про особливості професійної комунікації офіцера кримінально-виконавчої служби, основні постулати та правила фахового спілкування, комунікативні особливості праці фахівця кримінально-виконавчої служби, комунікативний потенціал офіцера кримінально-виконавчої служби, специфіку нормативної комунікативної взаємодії фахівців пенітенціарної служби.

Доцільно також звернути увагу на особливості управлінської комунікації офіцера кримінально-виконавчої служби, мовні засоби пом'якшення критичних зауважень, специфіку конфліктного спілкування офіцера у службовому колективі. Курсанти повинні поглиблено вивчити питання про рефлексивне й активне слухання, емпатійне слухання, конструктивне критичне висловлювання, характеристики конструктивної критики, моделі критичного повідомлення, умови застосування конструктивної критики, оціночні слова, умови, що провокують реакцію звинувачення, та ін.

Важливими мають бути питання щодо сутності діалогу відповідно до засад комунікативної філософії. Курсанти повинні розглянути питання щодо спілкування як діалогічного життя людей, значення комунікації, яка виявляє справжню суть людини, адже саме в діалозі людина може перенести акцент зі свого існування на існування Іншого: «у Ти людина стає Я» [2, с. 62]. Вивчення зазначених установок, що визначають успішність/неуспішність соціально-комунікативної взаємодії, має першочергове значення для належного формування

соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів кримінально-виконавчої служби.

Під час вивчення навчальної дисципліни «Риторика» необхідно розглянути сутність мовленнєвої події й умови її гармонізації, складові частини мовленнєвої події та вимоги до поведінки мовця, сутність принципу кооперації та його правила, найважливіші вимоги принципу етикетності, основні комунікативні стратегії (тема № 3 «Підготовка промови»), найважливіші постулати ставлення до партнера, звертання до співрозмовника, слова-індекси та слова-регулятиви, умови ефективності розмови, техніки підтримання зацікавлення слухачів (тема № 4 «Техніка промови»). Важливе значення має з'ясування з теми № 5 «Особистість оратора» сутності комунікативності як найважливішої властивості ефективного мовлення та шляхи її розвитку, комунікативних установок оратора, сутності мовної агресії та її особливостей, основних видів мовної агресії, її причин, наслідків і шляхів протидії. З теми № 6 «Мистецтво полеміки» основну увагу бажано звернути на девіації у спілкуванні, специфіку деструктивного спілкування (корисливі форми спілкування, особливості спілкування з людьми зі складним характером, конструктивні та неконструктивні критичні висловлювання, особливості конструктивної критики, побудови критичного повідомлення, а також умови, що провокують реакцію звинувачення, правила безконфліктного спілкування.

Вивчення цих питань дозволить підвищити у курсантів рівень відповідальності за результати соціально-комунікативної взаємодії, за вибір комунікативних стратегій і тактик відповідно до етичних засад професійно орієнтованої комунікативної діяльності офіцера кримінально-виконавчої служби. Ці знання допоможуть їм діяти в будь-яких ситуаціях відповідно до етичних норм, належним чином будувати соціально-комунікативну взаємодію.

Великі зусилля необхідно спрямовувати на розвиток соціально-комунікативних умінь і навичок курсантів шляхом використання інтерактивних і діалогічно-дискусійних технологій навчання. Під час викладання навчальних дисциплін «Українська мова за професійним спрямуванням», «Пенітенціарна педагогіка», «Пенітенціарна психологія», «Професійна етика», «Риторика», «Іноземна мова» інтерактивні методи необхідні для організації безпосередньої взаємодії між курсантами. Інтерактивне навчання як один із варіантів організації навчального процесу передбачає використання цілої системи способів, прийомів, методів, що ґрунтуються на суб'єкт-суб'єктних відносинах педагога та курсанта [3, с. 7].

Важливе значення має така форма інтерактивного навчання, як бесіда. Курсантів потрібно вчити складати плани проведення бесід із засудженими,

будувати бесіди відповідно до фабул завдань і складати плани для проведення індивідуальних різних видів бесід із засудженим, зокрема ознайомчої, профілактичної, корегувальної, аналітичної. Курсанти повинні будувати бесіди відповідно до різних сфер проблем: поведінки, виховання, стосунків, навчання, відсутності роботи, грошових боргів, значущих негативних вчинків, порушення закону, наркозалежності, насилля, в т. ч. й сексуального, хвороби та ін. Вони повинні вміти використовувати різні варіанти початку бесіди, ставити питання, резюмувати сказане співрозмовником, уточнювати, доповнювати, переконувати, пояснювати, підсумовувати почуте.

Інтерактивне навчання потрібно орієнтувати на педагогіку діалогу [4, с. 130]. Під час вивчення навчальної дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням» викладачі мають звернути увагу на вміння курсантів брати участь у діалозі: не лише обмінюватися інформацією, а й висловлювати свої погляди, смислові позиції, ціннісні орієнтації та особистісні смисли [5]. Курсанти повинні вчитися використовувати різні техніки малої розмови, зокрема інформування, позитивні констатації, цитування співрозмовника та цікаву розповідь. Окрім цього, значну увагу треба звертати на два типи співрозмовників, два узагальнені портрети: людини, зосередженої на собі («закритий тип»), і людини, зосередженої на своєму співрозмовнику («відкритий тип»). В основі відмінностей між цими людьми – дві протилежні позиції учасників бесіди: ставлення до співрозмовника як суб'єкта чи об'єкта, домінування у розмові, готовність вислухати і зрозуміти чи, навпаки, обмежити і принизити. Курсанти повинні з'ясувати, що різна поведінка двох протилежних типів визначається різною метою спілкування і, відповідно, різними стратегіями розмови та взаємодії.

Серед діалогічно-дискусійних технологій важливе значення мають також дискусійні методи, зокрема групові дискусії та «круглі столи». З навчальної дисципліни «Риторика» викладачі повинні організувати дискусійні обговорення таких проблем: «Взаємодія із засудженими: гармонізація чи конфронтація», «Мовленнєве середовище в установах виконання покарань», «Чи потрібен діалог із засудженими?», «Чи можна «прощати» зло?» та ін. Під час такої роботи курсанти повинні вчитися висловлювати свою думку, відшліфовувати вміння аргументувати свою позицію чи спростовувати аргументи опонента. Викладачі мають спонукати курсантів до вільного висловлювання ідей за умов довіри, активного обміну думками. Така робота допоможе усвідомити власну позицію, ознайомитися з різними, часто протилежними думками, сприятиме обміну позиціями, цінностями, досвідом учасників.

Важливе значення має моделювання типових ситуацій професійної діяльності на засадах проблемності для набуття курсантами досвіду соціально-комунікативної взаємодії. Під час вивчення навчальної дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням» викладачі можуть пропонувати курсантам змодельовати різні види бесід із засудженим. Осмислюючи подібні життєві ситуації, курсанти повинні вчитися вирішувати складні проблеми професійної взаємодії. Необхідно формулювати питання, що містять суперечливість щодо того чи іншого положення або факту, пропонували фрагменти матеріалу, а курсанти повинні самостійно проаналізувати факти і положення. Доцільно конкретизувати ситуацію, закладену у ситуаційну вправу, через такі поняття, як потреба, вибір, криза, конфлікт, тобто надавали ситуаційному навчанню проблемного характеру. Можна запропонувати курсантам такі різновиди методу аналізу конкретних ситуацій, як розв'язання конкретних задач (метод аналізу), розбір інцидентів (метод інцидентів), розбір конфліктів (метод конфліктів) та ін. У такий спосіб під час професійної підготовки курсанти можуть досягти не так нормативний зміст і засоби професії, як її найважливіші проблеми. Необхідно враховувати, що вся професійна діяльність офіцера кримінально-виконавчої служби за своєю суттю є низкою вирішення проблемних ситуацій і вибору тієї чи іншої комунікативної поведінки. З огляду на це доцільно передбачити насамперед проблемні ситуації, що стосуються повсякденних контактів із колегами, керівництвом чи засудженими та їхніми родичами чи представниками громадських організацій.

Для формування соціально-комунікативної компетентності велике значення має активізація самостійної дослідницької/проектної роботи курсантів під час планових занять і самостійної підготовки. Важливо брати до уваги вимоги освітньо-професійної програми, тематику навчальних занять і на основі цього визначили необхідний обсяг понять, тематику і структуру навчальних дослідницьких і проєктних завдань. Критеріями добору подібних завдань мають бути принципи актуальності, фаховості й інформативної насиченості, доступності, проблемності, дискусійності. Доцільно пропонувати курсантам завдання, що передбачають вирішення проблем, пов'язаних із міжособистісною взаємодією, а також обов'язкову підготовку доповідей презентацій. Рівень складності запропонованих дослідницьких і проєктних завдань має відповідати предметному змісту й досвіду курсантів. Завдання повинні бути доступними, враховувати їхній життєвий досвід, але водночас мають бути досить складними, відрізнялися новизною і мати практичне значення.

Особливого значення слід надавати дослідницьким, творчим, інформаційним і практико-орі-

ентованим проектам. Для їхнього виконання курсанти повинні збирати й аналізувати інформацію, пропонувати різні варіанти вирішення проблеми, презентувати свої ідеї, аналізувати, синтезувати й узагальнювати факти. Важливою характеристикою проектної роботи є полілогічна міжсуб'єктна інтерактивна взаємодія всіх курсантів, коли на основі аналізу й обґрунтування свого бачення розв'язування професійних завдань вони захищають свої різні варіанти вирішення проблеми.

Висновки. Для формування в майбутніх офіцерів Державної кримінально-виконавчої служби України соціально-комунікативної компетентності доцільно дотримуватися системного, діяльнісного, особистісно-орієнтованого, аксіологічного, компетентісного, соціокультурного підходів; урахувати вимоги загальних (науковості, системності, індивідуального підходу, зв'язку теорії із практикою, наочності, самостійності й активності, професійної спрямованості) та специфічних (андрагогіки, креативності, проблемності, суб'єкт-суб'єктної взаємодії, варіативності) принципів; структурувати зміст дисциплін гуманітарного спрямування з урахуванням особливостей професійної діяльності та соціально-комунікативної взаємодії у пенітенціарній системі; використовувати інтерактивні та діалогічно-дискусійні технології навчання для розвитку у курсантів соціально-комунікативних умінь і навичок; моделювати типові ситуації професійної діяль-

ності на засадах проблемності; активізувати самостійну дослідницьку/проектну роботу курсантів під час планових занять і самостійної підготовки.

Перспективами подальших наукових досліджень є висвітлення результатів експериментального дослідження педагогічних умов формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів Державної кримінально-виконавчої служби України.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Сисоєва С.О. Інтерактивні технології навчання дорослих : навчально-методичний посібник / НАПН України, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих. Київ : ЕКМО, 2011. 320 с.
2. Бубер М. Я і Ти. Шлях людини за хасидським вченням / пер. з нім. Київ : Дух і літера, 2012. 272 с.
3. Пометун О.І. Енциклопедія інтерактивного навчання. Київ, 2007. 144 с.
4. Мельничук І.М. Теорія і практика професійної підготовки майбутніх соціальних працівників засобами інтерактивних технологій: монографія. Тернопіль : Економічна думка, 2010. 326 с.
5. Діденко О.В., Шумовецька С.П. Формування професійної культури офіцера-прикордонника засобами спецкурсу «Українсько-російські відносини: історія і сучасність». *Збірник наукових праць Національного університету оборони України імені Івана Черняховського «Військова освіта»*. № 2 (40) 2019. URL: <http://znp-vo.nuou.org.ua/article/view/192707/193715>.